

Fájdalmas, pótolhatatlan veszteség érte a magyar tudományt – életének 81. évében elhunyt Kiss Lajos akadémikus, a szlavisztika, névtan és lexikográfia kiemelkedő tudósa, a térkép-tan jeles művelője.

Debrecenben született, 1922-ben, itt töltötte gyermekkorát és ifjú éveinek legjavát is. A piarista gimnáziumban végzett, ahol számos kiváló tanára volt, nyelvészeti ismereteit is itt alapozta meg: több nyugati nyelv mellett

(német, angol, francia) a latin grammatika el-sajátításakor. Már sielni szerető diákként, majd később, katonaideje alatt sokat tartózkodott Kárpátalján, ahol megismerkedett a ruszin és orosz nyelv alapjaival, mivel – korában és társadalmi osztályában szokatlanul nyitott és toleráns módon – azt vallotta: „az itt élő népek voltaképpen egymás tejestestvérei, akik századokon át egy sornak a száraz emlőjét szopták. A tejestestvéreknek nem illik gyűlölködniük, hanem minél jobban meg kell ismerniük egymás nyelvét, történelmét, irodalmát, néprajzát.” Érettségi után katonai pályára készült, a Ludovika Akadémiára járt, ahol nemzetiségi nyelvként a ruszin tanulását folytatta. Amikor a háborúban szovjet fogságba került, egyéniségére jellemző módon arra használta fel ezeket az éveket, hogy megtanuljon oroszul, bár ezt tisztársai értetlenkedéssel, az őket őrző katonák pedig gyanakvással fogadták. Döntése azonban nemcsak a fogság értelmes elviselésében segített, hanem abban is, hogy hazatérve pályájának új szakaszát kezdhesse el.

Szabadulása után a debreceni egyetem német-orosz szakára iratkozott be. Hamarosan felkérték, hogy oktasson is, a végzés utáni években tanársegédként dolgozott. Egykori diákjai még évtizedek múlva is emlegették felejthetetlen előadásait, az akkor készült

KISS LAJOS
1922-2003

jegyzeteiből „éltek”, így érthető, hogy az egyetem nehezen engedte el Pestre, az ELTE-re, ahova ismételtlen aspiránsnak jelentkezett. 1954-től 1957-ig volt aspiráns, a legendás hírű Kniezsa István vezette szlavisztikai tanszéken Hadrovics László téma-vezető irányítása alatt. Ezekben az években fejlődött ruzsisztából képzett szlavistává, egyebek között lengyelül is megtanult, eredményes tanulmányutat tett Lengyelországban. Ekkoriban alakult ki

Hadroviccsal az a munkatársi kapcsolat, amely aztán barátsággá válva egészen szeretett professzora haláláig tartott. Kiss Lajos már az 50-es évek végén szócikkíróként vett részt az orosz-magyar nagyszótár átdolgozásában. Bár a tanszékvezető Kniezsa nagyon szerette volna a megtartani oktatóként, politikai okokból az ELTE nem szerződtette. Ettől kezdve Kiss Lajos nem tanított rendszeresen egyetemen, így hatalmas tudását elsősorban publikációk és alkalomszerű előadások formájában adhatta tovább. Amint arról közvetlen munkatársai gyakran megbizonyosodhattak – kiváló előadó volt: különösen spontán kiselőadásai voltak felejthetetlenek, amelyeken akár egy-egy készülő szócikk kapcsán az ismeretek döbbenetes tömegét „zúdította” közönségére, jó humorral és személyes élményekkel fűszerezve.

Aspirantúrája után, 1957-ben az MTA Nyelvtudományi Intézetében kapott állást, ahol a hétkötetes *Értelmező szótár* munkálataiba kapcsolódott be. Ebben az időben, a magyar szótárirás aranykorában egy kivételes egyéniségekből álló csapat dolgozott itt Országh László vezetése alatt. Sokan voltak közülük hasonló helyzetben, mint Kiss Lajos: rendkívül művelt tudósok, akik politikai okokból nem oktathattak. Az értelmező szótár elké-

szülése után a *Történeti etimológiai szótár* szerkesztésében is közreműködik, mivel a szlavisztika mellett az etimológia volt fő érdeklődési és kutatási területe. A *Magyar értelmző kéziszótár* szerkesztésének is közreműködője volt, ebben is elsődlegesen az etimológiai kérdésekkel foglalkozott, ő dolgozta ki az etimológiai tájékoztatás rendszerét, és egységesítette az elkészült etimológiákat.

1970-től lehetőséget kapott arra, hogy egyéni kutatási tervet valósítson meg ennek köszönhető legnagyobb műve: a Földrajzi nevek etimológia szótára. Ebben szintetizálta különleges műveltségének legkiemelkedőbb elemeit: nyelvészeti, etimológiai, földrajzi és történelmi ismereteit. A szótár címszóanyagának kiválasztásakor a magyar olvasók világképét tartotta szem előtt: legalaposabban a Kárpát-medence földrajzi neveinek leírására törekedett, távolabb lévő nevek közül inkább csak az ismertebbekről írt. Az első kiadás 1978-ban jelent meg, egy kötetben, és mivel hamarosan elfogyott, három változatlan kiadást ért meg, majd 1988-ban kétszeresére bővítve, teljesen átdolgozva jelent meg, több mint 13 ezer kidolgozott címszó terjedelemben. Ez a kézikönyv nemcsak különféle szakterületek kutatóinak (nyelvészeti, néprajz, földrajz, történelem) nélkülözetlen mindennapi munkaeszköze, hanem a művelt nagyközönség körében is népszerű. Filológiai pontossága, alapossága lenyűgöző.

A szótári munkák mellett szlavisztikai és etimológiai kutatásait is folytatta: Hatvanhét szómagyarázat (1970) címmel megjelent művében szinonim szavak eredetét vizsgálta. Egy másik, nagyhatású terjedelmes tanulmánya a *Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban* (1976) valóságos tükörszókutató divatot teremtett: évekig egyre másra jelentek meg a tükörszavakkal foglalkozó tanulmányok. Nagyobb tanulmányain kívül több száz egyedi szómagyarázatot tartalmazó etimológiai cikket közölt.

1980-tól egy évtizeden át a Hadrovics-féle orosz-magyar nagyszótár korszerűsítésén dolgozott. A hatalmas munkát éppen az általa is várva várt rendszerváltás és az orosz csapatok kivonulása idején fejezte be, ennek következtében viszont az Akadémiai Kiadó nem tartotta időszerűnek a nagyszótár könyv alakban való megjelentetését. Szerencsére azonban később (1998-ban) CD-n legalább megjelent a szótár, ami ugyan sok feladatra használhatóbb, mint a hagyományos változat, hiszen a gépi változatban sokkal több szempont szerint kereshetünk, maga Kiss Lajos azonban igen nehezen barátkozott meg a számítógéppel, és nagy csalódás volt számára, hogy nyomtatott formában nem jelent meg sokéves munkájának eredménye.

A 80-as évek derekától egy másik, még nagyobb szabású szótári munkát: a nemzeti ügynek tekintett magyar Akadémiai nagyszótár irányítója, majd nyugdíjba vonulása után tanácsadója volt. Közvetlen munkatársaiként nap mint nap tapasztalhattuk bölcsességét, megbízhatóságát, megértő emberi magatartását. Sokunknak atyai barátja volt, akár szakmai akár emberi problémáinkkal bizvást fordulhattunk hozzá. Számtalanszor biztatta a csüggedőket, félig tréfásan, de sokkal inkább komolyan: a haza üdvé azt kívánja, hogy rendületlenül folytassuk ezt a munkát, akkor is, ha sokszor kilátástalannak tűnik. Még néhány nappal halála előtt is hazavitte a frissen elkészült lektorálandó szócikkeket. Ezeket, és a továbbiakat már nélküle kell befejezniük egykori munkatársaiknak, tanítványainak...

Alkotó kutató munkája mellett számos tudományos egyesület és bizottság aktív tagja volt: A Nyelvtudományi Társaság alelnöke, a Nyelvtudományi Bizottság, a Magyar Nyelvi Bizottság és a Tárcaközi Földrajzi-név Bizottság tagja, a Magyar Térképbarátok Társulata díszelnökségének tagja. Elnökként vett részt az MTA Szótári Munkabizottságának újjáalakításában is, amely a magyar szótári munkálatok minőségi támogatását tűzte ki céljával.

Tudományos munkásságát az Akadémiai Díjjal, a Pais Dezső-díjjal, szlavisztikai kutatásait a Fran Miklošić-émlékplakettel, életművét pedig 2002 őszén a Munkácsi Bernát-díjjal jutalmazták. Az Akadémia 1998-ban választotta levelező, 2001-ben pedig rendes tagjává.

Kiss Lajossal nemcsak nagyformátumú tudóst, hanem a legjobb értelemben vett „régí vágású úriembert” veszítettünk el, aki a becsület és tartás szavak jelentését régi, letűnt idők-ből őrizte magában. Tudása, embersége, tisztessége pótolhatatlan.

MTA Nyelvtudományi Intézet

